

I forordet til sit værk om *Treitschke. Sein Welt- und Geschichtsbild* (Forlaget »Musterschmidt«, Göttingen 1952. 479 sider) nævner Walter Bussmann, at han begyndte sit arbejde i det sidste fredsår før 2. verdenskrig, på en tid, da Treitschke var et nationalt forbillede m. h. t. politisk historieskrivning. Men den endelige udarbejdelse af værket tilhører årene efter 1945, hvor navnet Tr. blev symbol på en skæbnesvanger politisk vildfarelse.

Såfremt verdenskrigen var endt med nazismens overherredømme, havde værket nok i flere henseender fået et andet udseende. Men som det nu foreligger, er der vist kun godt at sige om det. Videnskabeligt er det vel underbygget, hvorom litteraturfortegnelsen og 60-70 sider »Anmerkungen und Erläuterungen« bærer vidne. Fremstillingen er klar, rolig og dog heller ikke farveløs. Tidsmæssigt er undersøgelsen stort set begrænset til årene til og med 1871 og bygger derfor væsentlig på Tr.s »Briefe« (sml. H. T. 9. r. VII 572 ff) og på hans Historische und politische Aufsätze fra denne tid; af disse omhandles især afhandlingen fra 1864 »Bundesstaat und Einheitsstaat«.

Bussmann siger et sted (s. 278), at Tr.s litterære afhængighed er større »als der grossartige und geschlossene Eindruck seiner machtvollen und wirksamen Persönlichkeit vermuten lässt. Der rednerische Glanz seiner Sprache sowie der Schwung und Rhythmus seiner Gedankenführung täuschen leicht über den geringen Grad der Originalität, den seine Gedanken haben, hinweg —«. Tr.s afhængighed af bøger blev så meget større, som hans tidlige tunghørighed, der ret snart blev fuldkommen døvhed, næsten helt afskar ham fra at høre forelæsninger eller deltage i mundtlige drøftelser. Hvorvidt dette forhold også har bidraget til at udvikle hans kendte ensidighed, får stå hen.

Gennem B.s undersøgelse af Tr.s læsning, og hvordan denne var med til at forme hans Welt- und Geschichtsbild, gives der naturligt nok et billede af åndelige og politiske forhold i Tyskland omkr. midten af 19. århundrede. Jeg skal her nævne betydningen af Fr. Th. Vischers Ästhetik, som Tr. gennempøjede i »sit ansigts sved« i vinteren 1856-57, af den Hegelske retsfilosofi, hvis tanker efterhånden præger Tr. mere og mere, af Gervinus' Einleitung in die Geschichte des 19.ten Jahrhunderts og af nationaløkonomen Roscher. Megen vægt må lægges på Tr.s forbindelse med Gustav Freytag og hans forfatterskab. Som den lykkeligste tid i Tr.s liv betegner B. Tr.s docentår i Leipzig, hvor han levede i fortroligt fællesskab i en kreds af ligesindede, »kleindeutsche« liberale under Freytags førerskab.

Tr. fjernede sig tidligt fra religionen. Hans tro blev politisk,

en tro på Tysklands enhed og storhed, og det religiøse begreb synd indgår i hans sprogbrug intim forbindelse med det tyske småstatsvæsen (B. s. 246). For Tr. må den historiske udvikling nødvendig ende med et enigt og mægtigt Tyskland; umuligt kan udviklingen ende i »Unsinn«. Dette svarer til hans æstetisk betonedede overbevisning om, at »ideen« må sejre i historien. Hans historiefølelse er »fuldkommen utragisk« (B. s. 134), medens hos en senere historiker som Friedr. Meinecke en stærk følelse for historiens tragik kommer til orde, næppe uden indflydelse af Tysklands skæbne i nyere tid. Ingen vil heller påstå, at denne skæbne aflægger sandhedsbevis for en udtalelse som Tr.s fra sept. 1870 efter slaget ved Sedan, at tiden lader »historiens fornuft« tale og næppe længere giver den tyske politik lejlighed til grove misgreb.

Der indgår i B.s værk en række mindre undersøgelser, delvis som ekskursor, over meget fængslende emner: Freytags syn på Bismarck, konfrontationen i anledning af erobringen af Elsass-Lothringen af Taines »opinion« med den tyske »folkeånd«, betragtninger over storstat og småstat eller redegørelsen for modsætningen mellem Tr.s og nationalsocialismens syn på »Volkstum« (B. s. 271 ff). Også det nordslesvigske spørgsmål er udførligt omtalt, delvis i tilslutning til den tyske udgave af min bog om Treitschke og Slesvig-Holsten. Når B. (s. 310) beklager, at jeg ikke ordret har citeret Tr.s udtalelse om, at nordslesvigerne er danske, og at tyskerne vilde være i mindretal ved en afstemning efter hoveder, kan bemærkes, at andet og mere indeholder brevets pågældende passus ikke.

B. fremhæver klart og nøgternt, hvordan Tr.s opfattelser »udvikles« eller skifter med de politiske hændelser. Man undgår ikke at få det indtryk, at den af Tr. i ungdomsårene så højt værdsatte »overbevisning« har for let ved at tilpasse sig efter, hvad der i øjeblikket synes at både Tysklands magt og storhed. Medens det i Nordslesvig er de her levende »dannede tyskere«, der retfærdiggør, at landet ikke skal tilbage til Danmark, er det i Elsass den i landbefolkningen rådende »tyske folkeånd«, der gør indlemmelsen i Tyskland retfærdig.

B. anfører (s. 401) en udtalelse fra 1951 i det engelske tidsskrift *History* om, at Hegel og Treitschke er de tyskere, der har gjort en Hitler mulig. Dette er måske en tilspidset ytring, men at Tr., hvis forfatterskab havde så stærk publicistisk virkning, har sin store andel i tysk nationalhovmod, er uden for tvivl. Dette forhold fører dog ikke med sig, at man underkender Tr.s rige evner eller stilistiske mesterskab, sådan som det udfolder sig i hans berømte hovedværk, de 5 bd. *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert*.

Holger Hjelholt.